

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.923.2

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Сіляк О.А.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті розглянуто теоретичні засади вивчення самоактуалізації та психологічних бар'єрів, що виникають у студентів-психологів в процесі професійного навчання. За результатами емпіричного дослідження виявлено рівні розвитку самоактуалізації і психологічних бар'єрів у студентів-психологів. Визначено взаємозв'язок між показниками самоактуалізації і психологічних бар'єрів у студентів-психологів в процесі професійного навчання. Розроблено і впроваджено програму розвитку самоактуалізації у студентів-психологів для подолання психологічних бар'єрів.

Ключові слова: самоактуалізація, психологічні бар'єри, професійне навчання, юнацький вік, само-реалізація.

Постановка проблеми. В період навчання у ЗВО студент зустрічається з найбільш істотними змінами в особистому і професійному житті. В таких умовах особистість студента самоактуалізується, розвивається або ж потрапляє у пастку психологічних бар'єрів.

Студенти-психологи, у процесі навчання, зустрічаються із різноманітними труднощами, комплексами, які, залишившись невирішеними, призводять до різного роду особистісних криз і виступають в якості психологічних бар'єрів: соціальних, ціннісних, духовних, нормативних, що виникають на різних етапах професійної підготовки. Паралельно із цим, професійна підготовка студента-психолога ставить його в умови самоактуалізації, внаслідок вивчення психологічних дисциплін.

У процесі самоактуалізації формується та усвідомлюється специфічна система ціннісних орієнтацій, що визначають характер змісту та засобів досягнення провідних життєвих цілей особистості, а також – розвивається соціально-конструктивна життєва позиція, що передбачає усвідомлення необхідності творчої взаємодії з соціальним середовищем на основі прийняття особистістю відповідальності за побудову власного життя, ставлення до оточуючих як до суб'єктів життя, а не засобів досягнення власних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем саморозвитку, самоактуалізації і самореалізації особистості присвячені роботи представників гуманістичної психології – А. Маслоу, Р. Мея, Г. Олпорта, К. Роджерса, В. Франкла.

У вітчизняній психології проблема розвитку особистості в аспекті самоактуалізації знайшла відображення у працях К.О. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, Л.І. Анциферової, Г.О. Балла, І.Д. Беха, О.Ф. Бондаренка, Л. Божович, М. Боришевського, І. Булах, Б.С. Братуся, Л.С. Виготського, О.Є. Гуменюк, Г.С. Костюка, О.М. Леонтьєва, С.Д. Максименка, О. Орлова, В. Роменця, С.Л. Рубінштейна, Л.В. Сохань, В.О. Татенка, Т.М. Титаренко, А.В. Фурмана та ін. Також, сучасні теоретичні та прикладні аспекти пробле-

ми самоактуалізації особистості тісно пов'язані з проблемами, що розглядаються в концепціях Н. Ануфрієвої, Н. Бітянкової, В. Козлова, Л. Коростильової, Е. Рибалко.

Положення про психологічні бар'єри вивчалися такими вітчизняними вченими як: В.Й. Бочелюк, Ю.О. Власенко, Р.М. Грановська, Л.І. Даниленко, Л.А. Коростильова, О.А. Кузьмічова, О.М. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, А.К. Маркова, О.Б. Орлов, Б.Д. Паригін, В.А. Пономаренко, С.Л. Рубінштейн, М.В. Савчин, В.О. Сагадова, В.А. Сластьонін, О.С. Советова, А.В. Фурман. Однак на сьогоднішній день відсутнє чітке визначення бар'єрів, які виникають у студентів в процесі професійного навчання.

Окремо вивчали питання про професійність психолога як про гнучку саморозвиваючу особистість, здатну професійно вирішувати життєві ситуації і долати психологічні бар'єри, наступні вчені – О.Ф. Бондаренко, Ф.З. Кабіров, В.Я. Ляудіс, А.К. Маркова, Н.М. Пінегіна та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Згідно з положеннями, запропонованими вченими гуманістичної психології, процес самоактуалізації особистості у юнацькому віці в процесі професійного навчання відбувається досить інтенсивно. Цей процес настільки багатоплановий, що й дотепер не отримана повна характеристика умов, у яких він протікає, й особливостей, якими він відрізняється. Також, недостатньо розроблено питання про те, яким чином життєві настанови особистості впливають на процес її самоактуалізації в період професійного навчання. У процесі професійного навчання в студентів відбуваються найбільш істотні зміни як в їх самосвідомості, так і в особистості в цілому, що потребують детального вивчення та систематизації.

Мета статті. Метою статті є теоретично вивчити і емпірично дослідити особливості самоактуалізації у студентів-психологів і виявити її взаємозв'язок з їх психологічними бар'єрами в процесі професійного навчання.

Виклад основного матеріалу. Аналіз теоретичних підходів до розуміння поняття «самоактуаліза-

ція» засвідчує, що воно близьке, за психологічним наповненням, до поняття «особистісне зростання». Поняття трактується як активний процес становлення, в якому людина бере на себе відповідальність за свій майбутній життєвий шлях [4]. Самоактуалізація означає тенденцію до реалізації внутрішнього потенціалу, це бажання людини стати всім, чим вона здатна, прагнення повністю реалізувати свої потенційні можливості [3, с. 10].

Психологічний бар'єр – це стан, який виявляється в неадекватній пасивності суб'єкта, що перешкоджає виконанню ним тих чи інших дій [5]. Тобто психологічний бар'єр виступає як перешкода, яка не дає особистості нормально розвиватись та функціонувати у особистому і соціальному житті.

Основним чинником психологічного зростання студентів-психологів є процес професійного навчання у ЗВО, протягом якого вони отримують знання, досвід, присвоюючи його і трансформуючи в особистісний [1, с. 245].

Самоактуалізація виступає показником повноти самореалізації особистості, яка здійснюється в процесі професійного навчання у ЗВО. Саме вона свідчить про ступінь розвитку самосвідомості, рівень орієнтованості у життєвих і соціальних ситуаціях, наявність потенційних та реальних можливостей особистості для її самоздійснення, рівень організаційно-вольової зрілості в управлінні життєвими обставинами та подоланні життєвих труднощів і психологічних бар'єрів [2].

З метою виявлення показників самоактуалізації як фактору подолання психологічних бар'єрів у студентів-психологів в процесі професійного навчання, було проведено емпіричне дослідження на базі факультету психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. У ньому брали участь 60 студентів четвертого, п'ятого та шостого курсів віком від 21 до 24 років, з них 56 дівчат і 4 хлопця.

Задля виявлення рівня розвитку самоактуалізації і психологічних бар'єрів у студентів-психологів було обрано такі методики: «Самоактуалізаційний тест» (САТ) Е. Шострома (адаптація Ю.Є. Альошиної, Л.Я. Гозмана, М.В. Загики і М.В. Кроза); «Коротка шкала вимірювання самоактуалізації» (Джоунса і Крендалла); методика «Виявлення стилю самоактуалізації» (за В.А. Семиченко); методика «Визначення домінуючого стану» Л.В. Кулікова; тест «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк); тест «Експрес діагностика рівня самооцінки особистості» (М.П. Фетіскін, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов). Визначення взаємозв'язку між показниками рівнів самоактуалізації та психологічних бар'єрів було здійснено завдяки методу рангової кореляції Ч. Спірмена.

Проведене емпіричне дослідження дозволило виявити рівні розвитку самоактуалізації і психологічних бар'єрів у студентів-психологів та дослідити їх взаємозв'язок.

Виявлені результати за методикою САТ Е. Шострома вказують на те, що студенти-психологи в більшості (53,3%) мають середній рівень самоактуалізації. Високий рівень самоактуалізації притаманний 28,9% досліджуваним, низький – 17,7%. Отриманий середній рівень самоактуалізації можна вважати, як період до формування особистості, яка самоактуалізується.

Однак більш вірогідною причиною таких показників самоактуалізації є ситуація в якій знаходяться студенти-психологи, тобто це зумовлено їхньою професійною підготовкою.

За «Короткою шкалою вимірювання самоактуалізації особистості» (Джоунса і Крендалла) у значної кількості досліджуваних (55%) виявлено середній рівень самоактуалізації, що характеризує їх як таких, що прагнуть до самоактуалізації, хоча ще не є самоактуалізованими. Високий рівень виявлено у 35% досліджуваних, що свідчить про їхню самоактуалізованість та низький – у 10%, що свідчить, навпаки, про їхню несамоактуалізованість.

В ході дослідження стилів самоактуалізації за методикою «Виявлення стилю самоактуалізації» (за В.А. Семиченко) встановлено, що у студентів-психологів найвиразніше виявлено стилі особистості, що прагне до самоактуалізації (35%) та домінуючої особистості (35%) і менш виражений стиль консервативної особистості (55%).

За методикою «Визначення домінуючого стану» Л.В. Кулікова було встановлено, що у студентів-психологів переважають середні рівні показників домінуючих станів особистості, а саме: середній рівень за шкалою «активне-пасивне ставлення до життєвої ситуації» притаманний 48,3% досліджуваним, низький – 35%, високий – 16,7%. За шкалою «бадьорість-смуток» середній рівень спостерігається у 46,7% обстежуваних, низький рівень у 35%, високий у 18,3%. Шкала «тонус: високий-низький» свідчить про переважаючий середній рівень (58,3%), високий рівень присутній у 26,7% досліджуваних, а низький рівень у 15%. Також переважає середній рівень за шкалою «розкутість-напруженість» (38,4%), низький рівень наявний у 33,3% досліджуваних, високий у 28,3%. Шкала «спокій-тривога» демонструє переважаючий середній рівень (80%) у студентів-психологів, високий наявний у 11,7% досліджуваних, а низький у 8,3%. Середній рівень переважає за шкалою «стійкість-нестійкість емоційного тону» (51,7%), за ним слідує високий (35%) і низький (13,3%). Шкала «задоволеність-незадоволеність життям в цілому» відображає середній рівень, притаманний більшості студентам (50%), низький спостерігається у 35%, високий у 15%. Середній рівень за шкалою «позитивний-негативний образ самого себе» присутній у 80% досліджуваних, низький у 13,3%, високий у 6,7%. Середні рівні отриманих показників вказують на те, що досліджувані переживають вищеазначені негативні домінуючі стани, хоч вони і не на стільки сильно виражені, як при високих показниках.

При обробці даних за тестом «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк) виявлено, що у більшості студентів-психологів присутні високі рівні проявів таких психологічних бар'єрів як тривожність (60%), ригідність (40%) та середні рівні за показниками психологічних бар'єрів – фрустрація (48%) та агресивність (46,7%).

За допомогою тесту «Експрес діагностика рівня самооцінки особистості» (М.П. Фетіскіна, В.В. Козлова, Г.М. Мануйлова) визначено, що у значної кількості студентів-психологів спостерігаються середні (52%) та низькі (28%) рівні самооцінки. Лише 20% студентів-психологів мають високий рівень самооцінки.

Кореляційний аналіз виявив, що між показниками самоактуалізації і психологічних бар'єрів у студентів-психологів існують виражені кореляційні зв'язки в межах статистичної значущості $p < 0,01$, $p < 0,05$. Отримані кореляційні зв'язки відображають той факт, що самоактуалізація тісно пов'язана з психологічними бар'єрами в процесі професійного навчання студентів-психологів. Результати кореляційного аналізу розкривають суть даного взаємозв'язку, який виявляється в різноманітних формах і доводять: що при високому рівні розвитку самоактуалізації у студентів-психологів спостерігається низький рівень прояву психологічних бар'єрів в процесі професійного навчання; при низькому рівні розвитку самоактуалізації у студентів-психологів спостерігається високий рівень прояву психологічних бар'єрів в процесі професійного навчання; при оптимальному рівні прояву психологічних бар'єрів спостерігається підвищення самоактуалізації у студентів-психологів в процесі професійного навчання.

Розроблена програма розвитку самоактуалізації у студентів-психологів для подолання психологічних бар'єрів в процесі професійного навчання має на меті створення умов для особистісного і професійного розвитку студентів на основі розвитку їх творчого мислення, а також розвиток самостійності, активності, відповідальності за рішення, що приймаються, як основи для подолання психологічних бар'єрів і успішного професійного самовизначення.

Для визначення рівня впливу розробленої програми на учасників тренінгу було використано непараметричний статистичний метод відмінностей для залежних вибірок Т-Віллкосона. Результати порівняльного аналізу показали

статистично значущий характер відмінностей ($p < 0,01$; $p < 0,05$) за показниками, які вказують на покращення у студентів-психологів орієнтації в часі, вироблення здатності до самопідтримки, гнучкості, сензитивності, майбутні психологи почали більше себе поважати та приймати себе, змогли прийняти власну агресію, підвищили їхні пізнавальні потреби. Визначено, що дана програма психологічного впливу підвищила у студентів-психологів рівні самоактуалізації та самооцінку – це вказує на те, що вона має позитивний результат.

Висновки і пропозиції. Отже, процес самоактуалізації студента-психолога інтенсивно відбувається в процесі професійного навчання і відображається в його вміннях долати різноманітні життєві труднощі та психологічні бар'єри. За результатами дослідження самоактуалізації як фактору подолання психологічних бар'єрів у студентів-психологів в процесі професійного навчання виявлено, що у більшості студентів-психологів переважає середній рівень самоактуалізації та наявні психологічні бар'єри в процесі професійного навчання. В ході використання процедур кореляційного аналізу було доведено кореляційні зв'язки між багатьма показниками рівнів самоактуалізації та психологічних бар'єрів. Завдяки розробленій програмі розвитку самоактуалізації студенти-психологи зуміли краще усвідомити себе та свої страхи, професійне самовизначення, цілі, завдання і вимоги професії, різні професійні закони і перспективи на майбутнє. Вони стали більш впевненими у собі, рішучими у виборі, ініціативними в творчій діяльності, самостійними в навчанні, енергійними в досягненні задуманих намірів, цілеспрямованими у вирішенні побутових і професійних завдань.

Список літератури:

1. Бех І. Виховання особистості: У 2 кн. – Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні застави: навч.-метод. видання / І. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
2. Кобильнік Л.М. Психологічні особливості самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Л.М. Кобильнік – К., 2007.
3. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд., – СПб. – Питер, 2006. – 352 с.
4. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія: навч. Посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
5. Шакуров Р.Х. Барьер как категория и его роль в деятельности / Р.Х Шакуров // Вопросы психологии. – 2001. – № 1. – С. 3-18.

Силяк А.А.

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова

САМОАКТУАЛИЗАЦИЯ КАК ФАКТОР ПРЕОДОЛЕНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ БАРЬЕРОВ СТУДЕНТОВ-ПСИХОЛОГОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация

В статье рассмотрены теоретические основы изучения самоактуализации и психологических барьеров, возникающих у студентов-психологов в процессе профессионального обучения. По результатам эмпирического исследования выявлены уровни развития самоактуализации и психологических барьеров у студентов-психологов. Определена взаимосвязь между показателями самоактуализации и психологических барьеров у студентов-психологов в процессе профессионального обучения. Разработано и внедрено программу развития самоактуализации у студентов-психологов для преодоления психологических барьеров.

Ключевые слова: самоактуализация, психологические барьеры, профессиональное обучение, юношеский возраст, самореализация.

Siliak O.A.

National Pedagogical Dragomanov University

SELF-ACTUALIZATION AS A FACTOR IN OVERCOMING PSYCHOLOGICAL BARRIERS OF STUDENTS-PSYCHOLOGISTS IN THE PROFESSIONAL EDUCATION PROCESS

Summary

In the article has considered the theoretical basis of self-actualization and psychological barriers, which arise in students-psychologists in the professional education process. According to the results of empirical research has been discovered level of self-actualization and psychological barriers of students-psychologists. Has been defined interconnection between indicators of self-actualization and psychological barriers of students-psychologists in the professional education process. Has been developed and implemented development program of self-actualization in students-psychologists for overcome psychological barriers.

Keywords: self-actualization, psychological barriers, professional education, adolescence, self-realization.